

دکتر منصور رحمدل*

حق انسان بر حریم خصوصی

چکیده:

انسان با وجود پذیرش زندگی در اجتماع حاضر نیست از آنچه که به فردی‌ترین مسائل وی مربوط می‌شود دست بردارد. به عبارت دیگر، زندگی در اجتماع و با جمع را نافی حق خود به حرمت مسائل خصوصی خود نمی‌داند. اجتماع نیز در مقابل گذشتن فرد از مقداری از آزادی خود احترام آنچه را که به «حریم خصوصی» معروف شده است رعایت می‌کند و برای ناقضان آن مسئولیت کیفری یا مدنی ایجاد می‌کند. در این مقاله مفهوم حریم خصوصی، مصادیق آن، دارندگان آن مورد بحث قرار می‌گیرد و موضع حقوق ایران با اشاره‌ای به حقوق برخی از کشورهای دیگر مورد نقد قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی:

حریم خصوصی، دارندگان حق، حریم خصوصی اطلاعات، تمامیت جسمانی.

مقدمه

انسان به عنوان انسان، از یک سو استقلال فردی دارد و از سوی دیگر به اعتبار آنکه در جامعه و در ارتباط با دیگران زندگی می‌کند موجودی اجتماعی است. این طبیعت دوگانه انسان از یک طرف از هم جدا و از طرف دیگر چنان به هم آمیخته شده است که گریزی از جمع بین این دو ویژگی نیست و جامعه ناگزیر از پذیرش استقلال فردی وی و پایبندی به التزامات ناشی از این استقلال فردی است.

در مقام حضور انسان است که حق انسان نسبت به تمامیت مادی و معنوی خود معنی و مفهوم پیدا می‌کند. انسانی که در خفا و خلوت و به دور از چشمان دیگران و بدون ارتباط با افراد نوع بشر زندگی کند طرح بحث حریم خصوصی^(۱) در مورد وی بی‌معناست.

حریم خصوصی را می‌توان یکی از بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین حقوق بشری تلقی کرد که با شخصیت وی ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد. حق انسان به تنها بودن و با خود بودن^(۲)، به وسیله دیگران مورد احترام قرار گرفتن^(۳) و به دور از چشم و نگاه کنترل‌کننده دیگران و رها از تجسس و تفتیش دیگران زیستن حقی^(۴) است که لازمه یک شخصیت مستقل به شمار می‌آید. «با آزادی و استقلال انسان و حق بر تعیین سرنوشت برای خود نیز ارتباط ملازمی دارد»^(۵) و اساساً شخصیت انسان در پرتو این مفاهیم معنی می‌یابد.

نکته مهم در مورد حریم خصوصی آن است که مفهوم و قلمرو این بعد از حق انسان نیز به دنبال تحولات و پیشرفت‌هایی که به مرور زمان در زمینه‌های علمی، اجتماعی، اقتصادی، ... صورت گرفته است تحت تأثیر قرار گرفته است. لذا، مفهوم و قلمرو حریم خصوصی در جامعه پیشرفته و متمدن امروزی با مفهوم و قلمرو آن در جامعه سنتی سابق متفاوت می‌باشد. کما اینکه مفهوم و قلمرو آن در دنیای کنونی در یک جامعه توسعه‌یافته، جامعه عقب مانده یا در حال توسعه می‌تواند متفاوت باشد.

1- The right to privacy

2- The right to be left alone

3- The right to be treated with discretion or, to privacy

4- The right to keep one's private life secret

۵- طبق ماده ۱۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، هر کسی حق زندگی خصوصی، آزادی و امنیت شخصی دارد.

دلیل این تفاوت آن است که تکنولوژی مدرن امروزی، علاوه بر پلیس، مردم را قادر ساخته است که به طور مخفیانه بر اعمال مردم نظارت کنند و اطلاعات محرمانه‌ای را درباره زندگی اشخاص به دست آورند که اصولاً چنین حقی را ندارند. استفاده از دستگاه‌های عکسبرداری مخفیانه مثل تلفن‌های همراه دارای دستگاه فیلمبرداری و عکسبرداری، استفاده از پست الکترونیکی و دیگر شیوه‌های الکترونیکی برقراری ارتباط از دستاوردهای تکنولوژی امروزی است که می‌توانند به راحتی برای نقض حریم زندگی خصوصی افراد مورد استفاده قرار گیرند. در واقع می‌توان گفت تکنولوژی مدرن قلمرو نقض حریم خصوصی را توسعه داده است. لذا، می‌بایستی ابزارهای جدیدی نیز در قالب حمایت‌های ویژه قانونی برای حمایت از حریم خصوصی ایجاد شود.

مفهوم و قلمرو حریم خصوصی را می‌توان با فرهنگ حاکم بر آن جامعه و نوع حکومت حاکم بر یک جامعه مرتبط دانست. از این نظر، برحسب اینکه فرهنگ حاکم بر یک جامعه یک فرهنگ مذهبی یا غیرمذهبی و نظام حاکم بر یک جامعه یک نظام سیاسی استبدادی و توتالیتر یا دموکراتیک باشد، مفهوم و قلمرو حریم خصوصی می‌تواند موسع یا مضیق باشد.

دولت ایران به اعلامیه جهانی حقوق بشر^(۱) و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به عنوان دو سند مهم بین‌المللی در زمینه حفظ حریم خصوصی به عنوان اساسی‌ترین حقوق بشری ملحق شده است و مقرراتی را به صورت ناقص در زمینه حریم خصوصی وضع کرده است. فرهنگ ایرانی نیز بر لزوم احترام برای حقوق افراد و به‌ویژه حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی‌ترین حقوق بشری تأکید دارد.

هرچند اعلامیه جهانی حقوق بشر به مفاهیم جدیدی از حریم خصوصی که به مرور زمان و بر اثر پیشرفت‌های علمی ایجاد شده‌اند تصریح نکرده است ولی به نظر می‌رسد با توجه به عبارت کلی «زندگی خصوصی» در ماده ۱۲، عبارت مزبور شامل همه مفاهیم جدید حریم

۱- طبق ماده ۱۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، هر کسی حق زندگی خصوصی، آزادی و امنیت شخصی دارد. و طبق ماده ۱۲ این اعلامیه، احدی در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات خود نباید مورد مداخله‌های خودسرانه واقع شود و شرافت و اسم رשמش نباید مورد حمله قرار گیرد. هر کس حق دارد که در مقابل این گونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانون قرار گیرد.

خصوصی نیز می‌شود.

این مقاله از دو بخش تشکیل شده است: در بخش اول از کلیات شامل سابقه تاریخی بحث، دارندگان حریم خصوصی و مفهوم حریم خصوصی صحبت می‌کنیم و بخش دوم به مصادیق حریم خصوصی و کیفیت حمایت حقوق ایران از حریم خصوصی می‌پردازد. در واقع مسأله اساسی آن است که ببینیم که آیا در حقوق ایران حریم خصوصی به رسمیت شناخته شده است یا نه و قانونگذار چه نوع حمایت‌هایی (اعم از مدنی و کیفری) از آن به عمل می‌آورد.

بخش اول - کلیات

مبحث اول: سابقه تاریخی

حریم خصوصی در ایران در گذشته بیشتر جنبه عرفی داشته و افراد مردم در مناسبات اجتماعی خود احترام آن را حفظ می‌کردند. ولی علاوه بر عرف، مذهب نیز بر اهمیت آن تأکید کرده است.

برای مثال، آیات ۲۷، ۲۸ سوره نور در قرآن کریم بر لزوم رعایت حرمت مسکن تأکید کرده و افراد را از ورود به منزل غیر بدون اجازه صاحب مسکن منع کرده‌اند:

«یا ایها الذین آمنوا لا تدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم حتی تستأنسوا و تسلّموا علی اهلها» (آیه ۲۷) ای کسانی که ایمان آورده‌اید در غیر منزل خودتان بدون اجازه و سلام کردن بر صاحب منزل وارد نشوید.

«فان لم تجدوا فیها احداً فلا تدخلوها حتی یؤذن لکم وان قیل لکم ارجعوا فارجعوا هو ازکی لکم» (آیه ۲۸) و اگر کسی در منزل نبود وارد نشوید تا اینکه به شما اجازه ورود بدهند و اگر به شما گفته شد برگردید، پس برگردید و این برای شما پاکیزه‌تر است.

«یا ایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیراً من الظن ان بعض ظن اثم و لا تجسسوا و لا یغتب بعضکم بعضاً» (آیه ۱۲ سوره حجرات) ای کسانی که ایمان آورده‌اید از ظن زیاد دوری کنید. همانا برخی از ظن‌ها گناه هستند و در احوال مردم تجسس نکنید و برخی از شما از برخی دیگر غیبت نکنند. مفهوم حریم خصوصی در کشورهای اروپایی، هرچند ممکن است با تأخیر به رسمیت

شناخته شده باشد، ولی با توجه به اینکه تبعیت بیشتری از کنوانسیون‌های مربوط به حقوق بشر دارند و خود کشورهای اروپایی نیز کنوانسیون حمایت از حقوق بشر را بین خود منعقد کرده‌اند (link/2871/weburb.net/newsservice.www.freebies) مفهومی به مراتب وسیع‌تر از مفهوم آن در کشورهای دیگر و از جمله کشور ما دارد.

برای مثال، «در ایتالیا، آراء اولیه دادگاه‌ها وجود چیزی به نام حریم خصوصی را در نظام حقوقی آن کشور انکار می‌کردند. در نتیجه احکام اولیه مربوط به رسمیت شناختن حریم خصوصی به دهه ۱۹۵۰ برمی‌گردد». (Guido Alpa, pp.103-130)

«در کشور فرانسه، مظاهر مختلف حق انسان بر حریم خصوصی را می‌توان در زمان‌های مختلف دید. طبق قانون اساسی ۲۲ اوت ۱۷۹۵ مسکن هر شهروندی پناهگاهی مصون است. (قانون اساسی سوم سپتامبر ۱۷۹۱ و قانون اساسی سیزدهم دسامبر ۱۷۹۹ نیز متضمن حمایت مشابهی بود) قانون ۱۱ می ۱۸۶۸ نیز انتشار هرگونه واقعت مربوط به زندگی خصوصی را جرم انگاری نمود و در سال ۱۹۷۰ ماده ۹ جدید وارد قانون مدنی شد و قاعده‌ای کلی برای حمایت از حریم خصوصی پیش‌بینی نمود. ولی فقط در سال ۱۹۹۵ بود که شورای قانون اساسی راضی شد که حق انسان بر حریم خصوصی را به عنوان حق قانونی اساسی یا به عبارت دقیق‌تر به عنوان اصل قانون اساسی به رسمیت بشناسد. (Etienne Picard pp.49-103)

ولی، برعکس دو کشور ایتالیا و فرانسه، در کامن‌لا در انگلستان قاعده کلی برای حمایت از حریم خصوصی وجود ندارد. و حسب اعلام روزنامه تایمز مورخ ۴ ژانویه ۲۰۰۲ دادگاه استیناف مقرر داشت: چون در کامن‌لا مسئولیت مدنی مربوط به نقض حریم خصوصی وجود ندارد ولی حسب اظهار Sedley L.J «حقوق انگلیس امروزه حق انسان نسبت به حریم خصوصی را به رسمیت می‌شناسد و در موقع مناسب از آن حمایت می‌کند». وی حریم خصوصی را به عنوان «حق واجد شرایط به رسمیت شناخته شده و مورد حمایت حقوق انگلیس» می‌نامد. (Marteen Spencer. pp.115-116)

در مبحث بعدی اشخاصی را که می‌توان صاحب حریم خصوصی تلقی کرد مورد بررسی

قرار می‌دهیم.

مبحث دوم: دارندگان حق حریم خصوصی

به نظر می‌رسد، کلیه افراد بشری، صرف‌نظر از تابعیت، سن یا اهلیت مدنی یا توانایی ذهنی یا مقام، از حق حریم خصوصی برخوردار هستند و حتی اشخاص حقوقی نیز به اعتبار آنکه در جامعه مانند اشخاص حقیقی فعالیت دارند از حق حریم خصوصی برخوردار هستند.

گفتار اول: اشخاص حقیقی

الف) اتباع خارجی

اتباع خارجی مقیم ایران نیز، در مواردی که در قانون به عنوان حریم خصوصی معین شده است، از حق حریم خصوصی بهره‌مند خواهند شد. چون حقوقی که به عنوان حریم خصوصی شناخته شده‌اند از حقوقی نیستند که قانون صراحتاً آنها را منحصر به اتباع ایران نموده یا آن را صراحتاً از اتباع خارجی سلب کرده باشد و یا از جمله حقوق مخصوصه نیستند که صرفاً از نقطه نظر جامعه ایرانی ایجاد شده باشند. (ماده ۹۶۱ ق.م.)

ب) محجوران

سن نیز تأثیری در برخورداری از حریم خصوصی ندارد. چون حق انسان بر حریم خصوصی یک حق اساسی مدنی است و طبق ماده ۹۵۷ ق.م. حتی حمل نیز از حقوق مدنی متمتع می‌شود مشروط بر اینکه زنده متولد شود. در این ماده، حتی به مشروع یا نامشروع بودن طفل اشاره‌ای نشده است، لذا طفل طبیعی نیز از حق حریم خصوصی برخوردار است و هیچ‌کسی حق ندارد در مورد نحوه انعقاد نطفه وی دخالت کند و اسرار زندگی وی را فاش کند.

ج) مردگان

با توجه به قسمت اخیر ماده ۹۵۶ ق.م. ممکن است این سؤال مطرح شود که آیا مردگان از حق حریم خصوصی بهره‌مند نیستند؟
در مورد مردگان مسائل زیر ممکن است مطرح شود:

۱- افشاء اسرار یا وقایع مربوط به زمان قبل از فوت

در اینجا می‌توان از اعمالی که متوفی قبل از فوت انجام داده است یا اسراری که تا زمان قبل از فوت کسی از آنها مطلع نبوده است و بعد از فوت شخص مطلع اقدام به افشاء آنها می‌نماید صحبت نمود. یا می‌توان فرض کرد که اشخاصی قبل از فوت اقدام به تعرض به حریم خصوصی فرد نموده‌اند و بعد از فوت این مسأله مطرح می‌شود که آیا تعرض به حریم خصوصی متوفی، حریم خصوصی قبل از فوت، را می‌توان تعرض به حریم خصوصی بازماندگان تلقی کرد؟ به نظر می‌رسد در این مورد نمی‌توان آن را دخالت در حریم خصوصی متوفی تلقی کرد و «دعوای خصوصی بازماندگان متوفی را در صورت اهانت به خاطرات او باید یک دعوای شخصی اقامه شده از طرف آنان تلقی کرد.» (محمد آشوری، آئین دادرسی کبفری، ص ۲۶۱)

۲- افشاء مسائل مربوط به زمان بعد از فوت

در اینجا می‌توان از مسائلی که در مراسم تدفین وی اتفاق می‌افتد بحث نمود. در پاسخ به افشاء مطالب در زمان بعد از فوت مربوط به زمان قبل از فوت می‌توان گفت، علی‌الظاهر، قوانین ما برای مردگان چیزی را به عنوان حق مستقل به رسمیت نمی‌شناسند. ولی می‌توان تعرض به حریم خصوصی متوفیات را مرتبط با تعرض به حریم خصوصی وراث دانست و در این صورت به اعتبار تعرض به حریم خصوصی بازماندگان از آن حمایت کرد. در این خصوص می‌توان به تبصره ۲ ماده ۳۰ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴/۱۲/۲۸ اشاره کرد که مقرر داشته است: «هرگاه انتشار مطالب مذکور در ماده فوق (مطالب مشتمل بر تهمت یا افتراء یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت‌های توهین‌آمیز و نظایر آن) راجع به شخص متوفی بوده ولی عرفاً هتاک به بازماندگان وی به حساب آید هر یک از ورثه قانونی می‌تواند از نظر جزایی یا حقوقی طبق ماده و تبصره فوق عمل نماید.»

در مورد مقامات دولتی نیز می‌توان گفت که این مقامات و به خصوص «رئیس کشور نیز نیازمند یک زندگی خصوصی هستند و لازم دارند که این حق آنان به وسیله قانون مورد حمایت قرار گیرد.» (Etienne Picard. p.79) ولی نکته‌ای که باید به آن توجه داشت آن است که این

مقامات و به خصوص مقاماتی که شخصیت عمومی دارند مانند رئیس‌جمهور و وزرا نمی‌توانند همانند اشخاص معمولی انتظار داشته باشند که حریم خصوصی به معنایی که در مورد اشخاص معمولی محترم شناخته می‌شود در مورد آنان نیز محترم شناخته شود. چون در مورد این اشخاص این فرض وجود دارد که فقط متعلق به خودشان نیستند بلکه قسمت عمده‌ای از زندگی آنان متعلق به جامعه است و به همین اعتبار است که رسانه‌های گروهی در مورد وضعیت زندگی و نوع زندگی این اشخاص بررسی و مطالبی منتشر می‌کنند که در مورد اشخاص عادی دخالت در زندگی خصوصی تلقی می‌شود ولی در مورد این مقامات چنین نیست. نمونه این نوع دخالت را در مورد نوع مسکنی که وزیر دارایی فرانسه برای خود با مبلغ سالیانه دویست هزار یورو اجاره کرده بود و انتشار مطالب مربوط به آن سرانجام وی را وادار به استعفاء نمود ملاحظه نمود. (www.bbc.co.uk/persian.25/2/2005)

همچنین این مقامات موقع اعمال و ظایف خود نمی‌توانند، همانند غیرموقع انجام وظایف خود، انتظار داشته باشند که حریم خصوصی آنان مورد حمایت قرار گیرد. برای مثال، مواد ۶۲ و ۶۲۸ ق.م.ا. به مردم حق می‌دهند در صورت خروج مأموران انتظامی و امنیتی از حدود اختیارات و وظایف خود با رعایت شرایط مذکور در مواد مزبور در مقابل آنان به دفاع مشروع بپردازند. در این حالت ممکن است حق آنان بر حریم خصوصی مربوط به تن مورد تعرض قرار گیرد یا اگر معتقد بر ممنوعیت عکسبرداری یا فیلمبرداری از افراد به اعتبار حریم خصوصی تلقی شدن تمامیت جسمانی افراد باشیم ممکن است مخاطب مأموران مزبور برای اثبات هویت آنان، در موارد بروز اختلاف، اقدام به عکسبرداری یا فیلمبرداری از آنان نمایند.

در حقوق فرانسه نیز «مأمور رسمی یا هر شخصی که به عنوان نماینده عمومی شناخته شود، نمی‌تواند موقع انجام وظایف خود در یک مکان عمومی مدعی حمایت از حریم خصوصی خود شود و ممکن است اشخاص اقدام به عکسبرداری از آنان و انتشار آن، حداقل در یک مکان عمومی نمایند». (Etienne Picard, p.79)

د) زن و شوهر

حریم خصوصی مخصوصاً در روابط بین زن و شوهر معنی پیدا می‌کند. هریک از زن و شوهر به اعتبار شخصیت مستقلی که نسبت به همدیگر دارند می‌توانند دیگری را از اطلاع از حریم خصوصی خود منع کنند. در حقوق ایران زن در هر حال ملزم به تمکین خاص از شوهر خود می‌باشد ولی به نظر می‌رسد باید عدم آمادگی وی برای تمکین را به عنوان حریم خصوصی محترم شناخت.

ولی در حقوق ایران، که متأثر از حقوق اسلامی است قانونگذار این نوع حریم خصوصی را مورد توجه قرار نداده است و باید آن را مربوط به روابط خاص طرفین دانست که به نحو مناسب باید آن را حل کنند. در حقوق برخی کشورها از جمله انگلستان، قانونگذار برای رعایت احترام حریم خصوصی جنسی زن در رابطه با شوهر خود مداخله کرده و مقرر داشته است که نه تنها رابطه جنسی با زن می‌بایستی با رضایت وی باشد بلکه در هر مرحله از نزدیکی که زن رضایت اولیه خود را پس بگیرد مرد مکلف به احترام به حریم خصوصی زن می‌باشد. در غیر این صورت ادامه رابطه جرم خواهد بود. (Andrew Ashworth. pp. 301-302)

گفتار دوم: اشخاص حقوقی

نکته دیگر در مورد افراد برخوردار از حریم خصوصی آن است که آیا اشخاص حقوقی نیز از حق حریم خصوصی برخوردار هستند؟

ممکن است استدلال شود که حریم خصوصی به اعتبار انسانیت انسان به رسمیت شناخته می‌شود و لازمه کرامت انسانی است و اشخاص حقوقی، چون انسان نیستند و زندگی مثل انسان ندارند و تمامیت جسمانی در مورد آنان مانند انسان صدق نمی‌کند لذا نمی‌توان گفت که حریم خصوصی در مورد آنان صدق می‌کند.

ماده ۵۸۸ قانون تجارت نیز مقرر داشته است: «شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت و بنوت و امثال ذلک» لذا، آن چیزی که در

مورد اشخاص حقیقی به عنوان سر مطرح می شود در مورد اشخاص حقوقی نیز می تواند مطرح شود.

مبحث سوم: مفهوم حریم خصوصی

«به طور سنتی مفهوم حریم خصوصی بیشتر ناظر به حقوقی بوده است که با منافع اشخاص نسبت به اموال و به ویژه زمین مرتبط بوده است» (Neil.S.B.pp. 1-28. p.2) در حالی که امروزه پیشرفت علم نه تنها باعث تحول مفهوم بلکه باعث توسعه قلمرو حریم خصوصی نیز شده است، به نحوی که امروزه از حریم خصوصی انسان بر داده‌های کامپیوتری، نامه‌های الکترونیکی، گفتگوهای الکترونیکی و... سخن به میان می آید.

همچنانکه در مقدمه گفته شد، حریم خصوصی با مسائل مختلفی، از جمله فرهنگ، نوع رژیم سیاسی حاکم بر یک جامعه و ... ارتباط دارد. لذا، ارائه تعریف از حریم خصوصی آسان نیست. گذر زمان نیز در این مفهوم مؤثر است. چه بسا، مسائلی که در گذشته جزء حریم خصوصی نبود امروزه داخل در حریم خصوصی شده باشند و بالعکس.

در حقوق ایتالیا، قضات دادگاه عالی در دعوی مربوط به نقض حریم خصوصی که از طرف خانم ثریا اسفندیاری^(۱) در سال ۱۹۷۵ در دادگاه میلان اقامه شده بود و در آن وی مدعی شده بود که حریم خصوصی وی به علت تجاوز به منزلش و حشش نسبت به تصویرش و بی اعتبار کردن شهرتش نقض شده است سعی کردند به ارائه تعریفی از حریم خصوصی بپردازند. آنها در تعریف خود سه مفهوم از حریم خصوصی ارائه کردند که به ترتیب مفهوم مضیق و موسع ذیلاً نقل می شوند:

۱- حریم خصوصی داخلی، که مربوط به حمایت از منزل می شود و به نظر دادگاه شاید بتوان حق انسان به تنها بودن را معادل آن تلقی کرد؛

۱- ثریا اسفندیاری، همسر قبلی محمدرضا پهلوی بوده که به علت نازایی و نیاز دربار به وجود ولیعهد، بین آنها جدایی و طلاق واقع شده بود. قضیه از این قرار بوده است که روزنامه‌ای در میلان به طور هفتگی مطالب خود را به افشای حوادث خانواده‌های سلطنتی اختصاص داده بود و عکس‌هایی را از خانم اسفندیاری، که تا آن موقع منتشر نشده بود، منتشر می کرد. این عکس‌ها خانم اسفندیاری را در حال ابراز تمایلات عاشقانه نسبت به یک هنرپیشه در ویلای خود در رم نشان می داد.

۲- قلمرو زندگی فردی و خانوادگی و برخی از اشکال روابط غیرقانونی و بین شخصی از جمله در بیرون از منزل و مکاتبات؛

۳- حق انسان به اینکه زندگی خصوصی اش به وسیله دیگران مورد توجه و احترام قرار گیرد. به نظر دادگاه مفهوم اول مضیق، مفهوم دوم معقول و منطقی و مفهوم سوم بسیار موسع می‌باشد.

به نظر دادگاه ارائه تعریفی منجز و منحصر از حریم خصوصی کار درستی نیست. چون لازم است که تعریف حریم خصوصی به لحاظ انطباق با نیازهای مختلف زمان و مکان انعطاف پذیر باشد». (Guido. Alpa, pp.121-124)

در حقوق ایران حریم خصوصی مفهوم تعریف شده‌ای ندارد و در قوانین ایران نیز، اعم از اساسی یا عادی، عبارت «حریم خصوصی» مورد استفاده قرار نگرفته است و قانونگذار، به طور کلی، به استعمال الفاظی که دلالت بر این معنا دارند بسنده کرده است. از جمله این قواعد کلی، که باعث مسئولیت می‌شود، می‌توان به ماده یک قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹/۲/۷ اشاره کرد.^(۱)

به نظر می‌رسد ارائه تعریف از «حریم خصوصی» کار آسانی نیست. زیرا همچنانکه گفته شد مفهوم حریم خصوصی در هر کشوری با فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و به ویژه نوع رژیم سیاسی حاکم بر آن کشور در ارتباط است و ممکن است در کشوری موضوعی از موضوعات داخل در مفهوم حریم خصوصی تلقی شود و در کشور دیگر، چنین نباشد. لذا، می‌توان گفت مفهوم حریم خصوصی امری نسبی است که مفهوم آن از کشوری به کشور دیگر ممکن است متفاوت باشد.

به نظر می‌رسد در مجموع بتوان تعریف زیر را از حریم خصوصی ارائه کرد: حریم خصوصی محدوده‌ای از زندگی شخص است که به وسیله قانون و عرف تعیین شده و ارتباطی با عموم ندارد به نحوی که دخالت دیگری در آن ممکن است باعث جریحه‌دار شدن احساسات شخص یا

۱- «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا شهرت تجارتنی یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.» و در ماده ۱۰ قانون مزبور نیز پیش‌بینی شده است: «کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زبان مادی و معنوی خود را بخواهد.»

تحقیر شدن وی نزد دیگران به عنوان موجود انسانی شود.
در مبحث بعدی مصادیق حریم خصوصی را با نگاهی به حقوق ایران مورد بررسی قرار می‌دهیم.

بخش دوم: مصادیق حریم خصوصی

مصادیق سنتی که داخل در مفهوم و قلمرو حریم خصوصی قرار می‌گیرند عبارتند از حریم خصوصی مربوط به تن، حیثیت، مسکن، نامه‌ها و اسرار و به عبارت کلی تر حریم ارتباطات و اطلاعات. در سال‌های اخیر امکان یا عدم امکان چاپ و پخش تصاویر افراد بدون اجازه آنها در مطبوعات نیز به عنوان یکی از مصادیق دیگر حریم خصوصی مورد توجه قرار گرفته است. مصادیق حریم خصوصی را در سه فصل تحت عنوان حریم خصوصی مربوط به اموال، مسکن و تمامیت جسمانی و تمامیت معنوی، حریم خصوصی مربوط به اطلاعات و حریم خصوصی مربوط به اسرار و ارتباطات مورد بررسی قرار می‌دهیم.

فصل اول: حریم خصوصی اموال، مسکن، اتومبیل و تمامیت جسمانی و معنوی

مبحث اول: حریم خصوصی اموال

گفتیم که یکی از موارد قلمروی زندگی مادی انسان، مال است. مال به عنوان دارایی مثبت انسان تکیه‌گاه زندگی انسان به شمار می‌رود. در واقع انسان به پشتوانه اموال به زندگی ادامه می‌دهد و به زندگی امیدوار می‌شود. مال معمولاً حاصل دسترنج انسان است و ممکن است به عنوان ارث یا اعمال حقوقی دیگر انسان مالک ملکی شود.

قانون اساسی جمهوری اسلامی در اصل ۲۲ مال افراد را مصون از تعرض اعلام کرده و مقرر داشته است: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند». مواد مختلفی از قوانین عادی نیز برای منع تعرض به این حریم خصوصی ضمانت اجرای مدنی یا کیفری تعیین کرده‌اند. از جمله می‌توان به مواد ۳۹ الی ۳۰،

۳۲۷ الی ۳۰۸ قانون مدنی، مواد ۱۷۷ الی ۱۵۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی و مواد ۶۹۴ الی ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی در مورد ممنوعیت تصرف در اموال دیگران اشاره کرد.

مبحث دوم: مسکن

گفتار اول: مفهوم مسکن

در میان اموال، مسکن، به ویژه از اهمیت زیادی برخوردار است. چون انسان از مسکن به عنوان محل آسایش و رفاه خود استفاده می‌کند. خلوت‌ترین محلی است که می‌توان برای انسان ترسیم کرد. لذا، در اجتماع نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. به نظر می‌رسد، معمولاً همگان، حتی اگر در قانون نیز ذکری از آن نرود، به دیده احترام به آن نگاه می‌کنند. نوع مسکن و کیفیت آن مؤثر در مقام نیست. مهم آن است که عرفاً بتوان آنجا را مسکن نامید. لذا، مسکن در معنی متعارف آن، که برحسب ازمنه و امکان مختلف شکل و ظاهر آن متفاوت است، مدنظر است و هر محل دیگری که فی نفسه مسکن نباشد ولی به عنوان مسکن مورد استفاده قرار گیرد، مثل اتومبیلی که به عنوان محل سکونت مورد استفاده قرار گیرد، نیز داخل در مفهوم مسکن است.

«مقصود از منزل هر محل، مکان و محفظی است که شخص در آن سکونت می‌کند و به آن اعتبار حق دارد در آنجا آزادانه دراز بکشد، بخوابد، غذا بخورد، مطالعه کند، کار بکند و بالجمله بدون هیچ مزاحمت و تعرضی به زندگی جاری خود ادامه دهد.» (ابراهیم پاد، صص ۲۹۲-۲۹۱)

گفتار دوم: قلمرو مسکن

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود آن است که علاوه بر تصرف در قلمرو مادی زمین به عنوان فرد اجلای مال غیرمنقول و مسکن که ممکن است منقول یا غیرمنقول باشد آیا وارد شدن در فضای بالای زمین و مسکن نیز نقض حریم خصوصی تلقی می‌شود؟ برای مثال، اگر کسی با استفاده از هواپیما یا چتر یا پاراگلایدر از فضای بالای زمین و مسکن کسی عبور کند چنین

شخصی ناقض حریم خصوصی نسبت به مال و مسکن تلقی می‌شود یا نه؟ در پاسخ باید گفت، طبق ماده ۳۸ قانون مدنی «مالکیت زمین مستلزم مالکیت فضای محاذی آن است تا هرکجا بالا رود و همچنین است نسبت به زیرزمین؛ بالجمله مالک حق همه گونه تصرف در هوا و قرار دارد، مگر آنچه را که قانون استثناء کرده باشد» و به نظر یکی از اساتید حقوق ایران «مالک زمین می‌تواند از تصرف دیگران در فضا و قرار زمین خود جلوگیری کند.» (استاد دکتر ناصر کاتوزیان، ص ۵۱)

ولی به نظر می‌رسد ماده ۳۸ قانونی مدنی در مقام بیان نفی استفاده برای دیگران از فضای بالای زمین نبوده است. به عبارت دیگر، در مواردی که بین حق مالک و ثالث تراحم ایجاد شود حق تقدم با مالک است. ولی در موارد عدم تراحم، مثل مثال‌هایی که ذکر گردید، به نظر می‌رسد مالک نمی‌تواند مانع استفاده دیگران از فضای بالای زمین شود و نمی‌توان این نوع استفاده دیگران را ناقض حریم خصوصی تلقی کرد. مگر آنکه این نوع استفاده با حق خلوت صاحب ملک منافات داشته باشد و این استفاده موجب نوعی کنترل بر زندگی خانوادگی مالک شود که در این صورت می‌توان به علت تداخل با حریم خصوصی مربوط به جان و حریم خصوصی معنوی آن را ناقض حریم خصوصی قلمداد کرد.

اساساً، به نظر می‌رسد نحوه نگارش ماده ۳۸ قانون مدنی با واقعیات و پیشرفت‌های علمی جهان امروز مغایرت داشته باشد. ماده مزبور به تاسی از فقه دوران قدیم وارد قانون مدنی شده است. توضیح آنکه با توجه به کروی بودن زمین نمی‌توان برای زمین عمق و فضای نامحدودی قائل شد که با حقوق دیگران تراحم پیدا نکند. چون اگر مالکی بخواهد تصرفات نامحدود در عمق کند این امر ممکن است سرانجام از زمین متعلق به دیگران سردرآورد و اگر آن را ناظر به فضا بدانیم و برای مالک این حق را قائل باشیم که در فضای بالای زمین خود تا هر جا که بالا رود تصرف کند باز هم با توجه به کروی بودن زمین و سیار بودن آن که فضای بالای آن هر لحظه در حال حرکت است عملاً امکانی برای تصرفات نامحدود برای مالک وجود نخواهد داشت مضاف بر اینکه در این حالت نیز ممکن است با حقوق دیگران تراحم پیدا کند.

در حقوق انگلیس «در دعوایی که بین پیکرینق^(۱) علیه روود^(۲) در سال ۱۸۱۵ میلادی در این مورد مطرح بوده است، لرد النبروف^(۳) اظهار داشته است که نمی توان آن را تجاوز نامید. این مسأله اخیراً نیز در دعوی برن استاین^(۴) علیه شرکت با مسئولیت محدود اسکای نیوز^(۵) مطرح شد ولی قاضی دعوی را رد کرد و گفت نمی توان پذیرفت که مالک بر فضای بالای خانه خود حقی به صورت نامحدود دارد.» (Neill, S.B.p.5)

گفتار سوم: اهمیت مسکن

گفتیم که اهمیت مسکن بیشتر جنبه عرفی دارد و افراد مردم در مناسبات اجتماعی خود احترام آن را حفظ می کنند. ولی علاوه بر عرف، قانون نیز بر اهمیت آن تأکید کرده است. در قوانین عادی و اساسی مقررات ویژه ای برای ورود به آن پیش بینی شده است که می توان به شرح زیر به آنها اشاره نمود:

۱- قانون اساسی در اصل ۲۲ خود به صراحت به مسکن به عنوان یکی از مصادیق بارز حریم خصوصی اشاره کرده است. اهمیت مسکن از دیدگاه قانون اساسی به قدری زیاد بوده است که مسکن را جدای از مال و مستقل از آن ذکر کرده است. چون مسکن ممکن است مال شخص نباشد و استیجاری باشد و حتی ممکن است به صورت نامشروع از محلی به عنوان مسکن استفاده شود. ولی از نظر قانون هر جایی که به عنوان مسکن مورد استفاده قرار گیرد محکوم به حرمت است.

۲- ماده ۵۸۰ قانون مجازات اسلامی برای مستخدمین و مأمورین قضایی یا غیرقضایی یا کسی که خدمت دولتی به او ارجاع شده باشد و بدون ترتیب قانونی به منزل کسی بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شوند مجازات حبس از یک تا سه سال تعیین کرده است و اگر این کار در شب واقع شده باشد مرتکب به حداکثر مجازات محکوم خواهد شد.

۳- ماده ۶۹۴ قانون مجازات اسلامی برای افراد عادی که در منزل یا مسکن دیگری به عنف

1- Pickering

2- Rudd

3- Lord Ellenborough

4- Bernstein

5- Sky News Ltd

یا تهدید وارد شوند مجازات شش ماه تا سه سال حبس در نظر گرفته است.

۴- مواد ۷۸، ۷۹، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، و ۱۰۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸ نیز مقررات ویژه‌ای را در مورد ورود به منزل افراد پیش‌بینی کرده و حمایت‌های لازم را از آن به عمل می‌آورند.

قانون آیین دادرسی کیفری تضمینات زیر را پیش‌بینی کرده است.

۱- طبق ماده ۹۶ قانون آ.د.ک تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیاء در مواردی به عمل می‌آید که حسب دلایل، ظن قوی به کشف متهم یا اسباب و آلات و دلایل جرم در آن محل وجود داشته باشد. مفهوم مخالف این ماده دلالت بر آن دارد که در صورتی که ظن قوی به کشف متهم یا اسباب و آلات و دلایل جرم در محل‌های مزبور وجود نداشته باشد، تفتیش و بازرسی توجیهی نخواهد داشت و اقدام به چنین امری برای قاضی مربوطه، حداقل، تخلف انتظامی خواهد بود.

۲- طبق ماده ۹۸ ق.آ.د.ک تفتیش و بازرسی در حضور متصرف قانونی و شهود تحقیق و در غیاب وی در حضور ارشد حاضرین به عمل می‌آید. تفتیش و بازرسی اماکن نیز حتی‌المقدور با حضور صاحبان یا متصدیان آنها انجام می‌شود و طبق تبصره همین ماده، در صورت فوریت تفتیش و بازرسی و عدم حضور شخصی در محل، قاضی می‌تواند با قید مراتب در صورت جلسه دستور باز کردن محل را بدهد. به عبارت دیگر صرف عدم حضور متصرف قانونی از موارد مجاز بودن تفتیش و بازرسی نیست بلکه قاضی دادگاه فقط به قید فوریت، که دلایل آن را باید اعلام کند، حق تفتیش و بازرسی خواهد داشت.

۳- طبق ماده ۱۰۳ ق.آ.د.ک قاضی حق ندارد دستور تفتیش و بازرسی از کلیه وسایل موجود در محل را صادر نماید. بلکه «از اوراق و نوشته‌ها و سایر اشیای متعلق به متهم، فقط آنچه راجع به واقعه جرم است، تحصیل و در صورت لزوم به شهود تحقیق ارائه می‌شود و قاضی مکلف است در مورد سایر نوشته‌ها و اشیای متعلق به متهم با کمال احتیاط رفتار نموده و موجب افشای مضمون و محتوای آنها که ارتباط به جرم ندارد نشود.»

۴- نکته مهمتر حکم ماده ۹۷ ق.آ.د.ک است که مقرر داشته است: «چنانچه تفتیش و بازرسی

با حقوق اشخاص مزاحمت نماید در صورتی مجاز است که از حقوق آنان مهم تر باشد.»
مستفاد از مواد مورد بحث آن است که ق.آ.د.ک حمایت لازم را از حریم مسکن و سایر
حریم‌هایی که در داخل حریم مسکن وجود دارند به عمل نمی‌آورد.

گفتار چهارم: اشکال نقض حریم مسکن

الف) به‌کار گماردن دوربین

مواد مربوط به حمایت از مسکن شامل اشکال مختلف نقض حرمت آن به صورت کار
گذاشتن دوربین‌های مجهز و مختلف و دوربین‌های دید در شب که می‌توانند آسایش افراد را در
منزل آنان مختل نمایند نمی‌شود.

از توجه به عباراتی از قبیل «نظم، آسایش و آرامش عمومی» در ماده ۶۱۸ قانون مجازات
اسلامی چنین برمی‌آید که عمل مزاحمت باید در محدوده وسیع‌تری صورت بگیرد تا عنوان
عموم بر آن صدق کند. لذا، به نظر می‌رسد به کیفیت موجود نمی‌توان عمل همسایه‌ای را که با
بلند کردن صدای ضبط صوت یا حرکات ناهنجار در منزل خود موجب اختلال در آسایش
همسایه خود می‌شود را مشمول ماده دانست.^(۱)

۱- با این حال، شعبه ۱۳۱۰ دادگاه عمومی تهران در رأیی که به تاریخ ۱۳۸۰/۲/۳ صادر کرده است این نوع
مزاحمت‌ها را نیز مشمول حکم ماده دانسته و مقرر داشته است: در این پرونده آقای اسدالله متهم است به ایجاد
مزاحمت به آقای محمد از طریق ایجاد حرکات غیرمتعارف در طبقه فوقانی منزل شاکی. بدین توضیح که شاکی
ضمن شکایت با حضور در دادگاه اظهار کرده است که به شهادت شهود، خانواده متهم باد شده شب‌ها دیروقت
با کوبیدن کف منزلشان که در حقیقت سقف منزل او می‌باشد سرو صداهای ناهنجاری ایجاد می‌کنند و موجب
اذیت و آزار آنان می‌گردند. تقاضای رسیدگی و مجازات متهم را کرده است. متهم در پاسخ اظهارات شاکی گفته
است از ناحیه خانواده وی به شاکی ایجاد مزاحمت نشده است فقط یک بچه سه ساله دارد که وی شلوغی
می‌کند و قادر به بستن دست و پای وی جهت جلوگیری از حرکات وی نمی‌باشد ولی اخیراً این عمل را انجام
داده است. علیهذا، اتهام متهم با توجه به شکایت شاکی، شهادت شهود در دادگاه و اقرار ضمنی متهم محرز و
مسلم بوده اتهامش با ماده ۶۱۸ قانون مجازات اسلامی منطبق است. به استناد ماده استنادی یاد شده متهم را به
نود و یک روز حبس تعزیری و ده ضربه شلاق محکوم می‌نماید. این رأی به وسیله شعبه ۲۳ دادگاه تجدیدنظر
تهران تأیید شده است. یکی از نکات بسیار جالب توجه و تعجب در این رأی آن است که پدر را به خاطر اعمال
منتسبه به فرزند یا خانواده محکوم کرده است.

ب) نظاره کردن در منزل دیگران

در این مورد نیز حقوق کیفری ایران حمایت لازم را از حریم خصوصی افراد به عمل نمی آورد. به گونه ای که در یک مورد دادگاه سعی کرده است تعرض به حریم خصوصی منزل را با ماده ۶۳۸ ق.م.ا.ت.ج تطبیق دهد که به نظر می رسد اساساً ارتباطی به موضوع نداشته است. طبق رأی شماره ۵۰۴-۲۶/۵/۷۷ شعبه ۵ دادگاه عمومی ورامین: «در یک شب در حالی که شاکی و همسرش... در حال استراحت و نیز همبستر شدن بوده اند متهمین... از نورگیر پشت بام نظاره گر نامبردگان بوده اند و بدین ترتیب مرتکب فعل حرام شده اند و دادگاه مستنداً به ماده ۶۳۸ ق.م.ا. آنان را به تحمل... محکوم می نماید.»

مبحث سوم: بازرسی اتومبیل ها

در حقوق ایران نیز طبق ماده ۲۴ ق.آ.د.ک بازرسی اتومبیل ها در جرایم غیرمشهود منوط به کسب اجازه از مقام قضایی است. ولی در عمل مأموران انتظامی بدون کسب مجوز قضایی اقدام به بازرسی اتومبیل ها می نمایند. به نحوی که قضیه بر اساس شکایت یکی از قضات به دیوان عدالت اداری نیز کشیده شد. علی الظاهر نیروی انتظامی طی بخشنامه ای بازرسی اتومبیل ها را، به طور مطلق اعم از آن که جرم مشهود باشد یا غیرمشهود، منوط به اجازه مقام قضایی ندانسته بود. بر اثر طرح موضوع در هیأت عمومی دیوان عدالت اداری، هیأت مزبور طی رأی شماره ۷۷ در پرونده ۴۰۸/۷۹ به تاریخ ۱۳۸۰/۵/۲۸ مقرر داشت: «بخشنامه اداره حقوقی و امور مجلس نیروی انتظامی مغایر منطوق صریح ماده مذکور و حکم مقنن در باب تکلیف ضابطین دادگستری به اطاعت از اوامر مقام قضایی و خارج از حدود اختیارات اداره مزبور در وضع مقررات دولتی تشخیص داده می شود و به استناد قسمت دوم ماده ۲۵ قانون دیوان عدالت اداری ابطال می گردد.»

ولی در جرایم مشهود نیازی به اجازه مقام قضایی نیست.

مبحث چهارم: حریم تمامیت جسمانی

اسرار مربوط به تمامیت جسمانی افراد بیشتر جنبه پزشکی دارند. برای مثال، ممکن است فردی به بیماری‌ای مبتلا باشد که مایل به اطلاع دیگران از آن نباشد. به خصوص اگر بیماری مزبور در فرهنگ حاکم بر جامعه و جهت خوبی نداشته باشد و افراد جامعه تعبیرات منفی درباره آن داشته باشند. برای مثال، در جامعه ایرانی اگر فردی مبتلا به بیماری ایدز باشد در درجه اول افراد فکر می‌کنند که از طریق برقراری ارتباط جنسی از راه غیرقانونی ایجاد شده است.

«انسان دارای حیات دوگانه مادی و معنوی است: حیات مادی در جسم او خلاصه می‌شود؛ اما حیات معنوی در مبانی فکری و عاطفی او در ابعاد فردی و اجتماعی به طور وسیع و گسترده قرار دارد، به گونه‌ای که او را از حیوانات جدا می‌سازد. انسان خردمند، نسبت به حیات معنوی خود تا آن حد حساس است که برای حفظ و مراقبت از آن حتی ممکن است جان و مال خود را به مخاطره اندازد.» (محمد هاشمی، صص. ۱۴۹-۱۴۳)

طبق اصل ۲۲ قانون اساسی حیثیت و جان اشخاص از تعرض مصون است. مباحث مربوط به تمامیت جسمانی را به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌دهیم.

گفتار اول: بازرسی بدنی

یکی از موارد حریم خصوصی انسان، حریم جان و بدن وی است. در مورد معاینه بدن (که به خصوص در جرایم جنسی، بحث حریم خصوصی مربوط به مخفی‌ترین نقاط بدن مطرح می‌شود) ماده ۸۸ ق.آ.د.ک مقرراتی پیش‌بینی کرده و مقرر داشته است: «برای معاینه اجساد و جراحات‌ها و آثار و علائم ضرب و صدمه‌های جسمی و آسیب‌های روانی و سایر معاینه‌ها و آزمایش‌های پزشکی، قاضی از پزشک قانونی معتمد دعوت می‌نماید و اگر پزشک قانونی نتواند حضور یابد و یا در جایی پزشک قانونی نباشد پزشک معتمد دیگری دعوت می‌شود. هرگاه پزشک قانونی در امری تخصص نداشته باشد قاضی می‌تواند از پزشک متخصص دعوت به عمل آورد.»

ولی در مورد بازرسی و تفتیش بدنی مقررات خاصی در قانون مزبور دیده نمی‌شود. چیزی

که در عمل بسیار شایع است و پلیس آن را بدون احساس کوچکترین محدودیتی انجام می‌دهد. ماده ۹۶ ق.آ.د.ک فقط از تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیاء، آن هم در مواردی که حسب دلایل ظن قوی به کشف متهم یا اسباب و آلات و دلایل جرم در آن محل وجود داشته باشد صحبت می‌کند (و قسمت اخیر ماده ۲۴ قانون مزبور این امر را منحصرأ با اجازه مقام قضایی امکان‌پذیر می‌داند) و هیچ اشاره‌ای به جواز بازرسی و تفتیش تن نمی‌کند و از هیچ یک از مواد دیگر قانون مزبور نیز این جواز استنباط نمی‌شود.

بازرسی و تفتیش نه تنها به وسیله پلیس در خیابان‌ها و کلاتری‌ها صورت می‌گیرد، بلکه در ادارات دولتی نیز معمولاً موقع ورود به تفتیش و بازرسی بدنی و وسایل همراه می‌پردازند. تمامیت جسمانی نه تنها شامل خود هیکل آدمی می‌شود بلکه ظاهر آدمی نیز مشمول عنوان تمامیت جسمانی است. لذا، مصادیق حریم خصوصی مربوط به تمامیت جسمانی را به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌دهیم. اولین مصداق ظاهر آدمی نیز لباسی است که فرد به تن می‌کند.

گفتار دوم: حریم انسان نسبت به لباس

بدون شک یکی از مصادیق بارز حریم خصوصی انسان حقی است که انسان نسبت به نوع و کیفیت و طرز پوشیدن لباس و رنگ آن دارد و اصولاً تشخیص انسان در انتخاب نوع، کیفیت و اندازه و رنگ آن با توجه به عرف (خاص و عام) صورت می‌گیرد.

قانونگذار ایران، هم در دوره قبل و هم در دوره پس از انقلاب در تعیین نوع لباس فرد مداخله نموده است. اولین مورد دخالت به موجب قانون متحدالشکل نمودن البسه اتباع ایران در داخله مملکت مصوب ۱۳۰۷/۱۰/۶ صورت گرفت که این نوع دخالت به صورت الزام به داشتن پوشش خاص بود. به موجب ماده اول قانون مزبور «کلیه اتباع ذکور ایران که برحسب مشاغل دولتی دارای لباس مخصوص نیستند، در داخله مملکت مکلف هستند که ملبس به لباس متحدالشکل شوند و کلیه مستخدمین دولت اعم از قضایی و اداری مکلف هستند که در موقع اشتغال به کار دولتی به لباس مخصوص قضایی یا اداری ملبس شوند و در غیر آن موقع باید به

لباس متحدالشکل ملبس گردند». برای متخلفین از این امر، در صورتی که شهرنشین باشند، جزای نقدی از یک تا پنج تومان و یا حبس از یک تا یازده روز و در صورتی که شهرنشین نباشند، حبس از یک تا یازده روز پیش‌بینی شده بود.

قانونگذار بعد از انقلاب در اقدامی مثبت به تاریخ ۱۳۵۸/۱۱/۱۳ قانون مزبور را لغو نمود. ولی خود در اقدامی مداخله‌جویانه مردم را از پوشیدن برخی لباس‌ها برحذر داشت و به تاریخ ۱۳۶۵/۱۲/۲۸ با تصویب قانون نحوه رسیدگی به تخلفات و مجازات فروشندگان لباسهایی که استفاده از آنها در ملاء عام خلاف شرع است و یا عفت عمومی را جریحه‌دار می‌کند، در ماده ۴ قانون مزبور مقرر داشت: «کسانی که در انظار عمومی وضع پوشیدن لباس و آرایش آنان خلاف شرع و یا موجب ترویج فساد و یا هتک عفت عمومی باشد توقیف و خارج از نوبت در دادگاه صالحه محاکمه و حسب مورد به یکی از مجازات‌های مذکور در ماده ۲ (تذکر و ارشاد، توبیخ و سرزنش و تهدید و ...) محکوم می‌شوند».

گفتار سوم: حریم خصوصی مربوط به هویت

در مورد افشاء شماره تلفن اشخاص، به خصوص تلفن منزل، باید گفت در صورتی که صاحب تلفن موقع اخذ آن از مخابرات رضایت خود را برای انتشار از طریق تلفن اطلاعات یا به نحو دیگر اعلام کرده باشد نمی‌تواند نسبت به اعلام تلفن از طریق تلفن اطلاعات معترض باشد. بنابراین «در صورتی که مخابرات با اطلاع قبلی افراد شماره تلفن آنها را در کتاب‌های اطلاعات موسوم به کتاب زرد چاپ کرده باشد، شماره تلفن مزبور حالت محرمانه خود را از دست می‌دهد ولی در غیر این صورت باید شماره تلفن را جزء حریم خصوصی افراد تلقی کرد».

(www.mbacpas.com/Privacy.html)

برخی اوقات ممکن است نفع افراد ایجاب کند که آدرس یا برخی از ویژگی‌های هویتی آنها از طریق رسانه‌های گروهی یا به نحو دیگر منتشر شود. مثال بارز این حالت اعلام هویت داوطلبان انتخابات است که این افراد با ثبت نام در واقع رضایت خود را با انتشار هویت خود از طریق مراجع ذیربط اعلام می‌دارند. چون انتشار هویت آنها از لوازم و مقتضیات برگزاری

انتخابات به شمار می‌رود.

گفتار چهارم: حریم خصوصی مربوط به افکار و نظرات

حریم خصوصی مربوط به افکار و نظرات را می‌توان در رأی‌گیری ملاحظه نمود. در هر موردی که به صورت محرمانه اقدام به رأی‌گیری شود دخالت در ابراز رأی نسبت به شخص خاص یا دخالت در آن برای اطلاع از شخص یا مسأله مورد نظر رأی دهنده دخالت در حریم خصوصی وی تلقی خواهد شد. برای مثال، ماده ۷ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۱۲/۹ به مخفی بودن رأی تصریح کرده است.

مبحث پنجم: حریم خصوصی تمامیت معنوی

تمامیت معنوی شامل اسرار، افکار و حیثیت وی می‌شود که در سه قسمت مورد بررسی قرار می‌دهیم.

گفتار اول: حریم خصوصی اسرار

ماده ۴۸ قانون مجازات اسلامی به حریم خصوصی مربوط به اسرار پرداخته و مقرر داشته است: «اطباء، جراحان، ماماها، داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از موارد قانونی اسرار مردم را افشاء کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند.»

این ماده فقط اشخاص صاحب حرفه را مکلف به رازداری می‌کند و برای اشخاص عادی که اسرار مردم را فاش کنند ضمانت اجرایی تعیین نکرده است. همچنین، ماده ۶۹۸ قانون مزبور فقط نشر اکاذیب را جرم تلقی کرده و برای افشاء اسرار مردم در صورتی که موضوع منتشره کذب نباشد ضمانت اجرایی تعیین نکرده است.

گفتار دوم: حریم خصوصی مربوط به فکر

در مورد حریم خصوصی مربوط به فکر نیز می‌توان گفت که امروزه مالکیت انسان بر آنچه که از ذهن و فکر وی تراوش می‌کند به رسمیت شناخته شده است. در ایران قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱ و قانون حمایت مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۶ مقرراتی را برای حمایت از مالکیت فکری پیش‌بینی کرده‌اند.

گفتار سوم: حریم خصوصی ارتباطات

حق کلی انسان نسبت به شخصیت خود را می‌توان پایه‌ای برای تعریف و تبیین حوزه‌های جدیدی به حساب آورد که نیازمند حمایت هستند. از جمله این حوزه‌ها می‌توان به نفع انسان در جلوگیری دیگران از دسترسی به نوشته‌ها و گفته‌های وی بدون رضایت او اشاره کرد.

الف) نامه و نوشته‌ها

نوشته‌ها ممکن است به شکل نامه‌هایی باشد که انسان برای دیگران ارسال می‌کند و یا به صورت متون علمی باشد که در قالب کتاب یا جزوه ظاهر می‌شود. در مورد نامه‌ها، هم قانون اساسی (اصل ۲۵) و هم قانون عادی (ماده ۵۸۲ ق.م.ا) مقرراتی برای حمایت از حریم خصوصی پیش‌بینی کرده‌اند. ماده ۵۸۲ ق.م.ا در مقام تعیین ضمانت اجرای کیفری برای نقض حریم خصوصی موضوع اصل ۲۵ قانون اساسی مقرر داشته است: «هریک از مستخدمین و مأمورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشاء نماید به حبس از یک سال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

ولی قانونگذار از حریم خصوصی مربوط به اسرار در مواردی که شخصی، اقدام به ارتکاب اعمال موضوع ماده ۵۸۲ می‌نماید حمایتی به عمل نمی‌آورد و می‌توان آن را یکی از موارد

نقض قانون تلقی کرد. قانون آیین دادرسی کیفری نیز از حریم خصوصی مربوط به ارتباطات حمایت کافی به عمل نیاورده است. توضیح آنکه، طبق ماده ۱۰۴ قانون مزبور «در مواردی که ملاحظه، تفتیش و بازرسی ملاحظات پستی، مخابراتی، صوتی و تصویری مربوط به متهم برای کشف جرم لازم باشد قاضی به مراجع ذیربط اطلاع می‌دهد که اشیاء فوق را توقیف نموده نزد او بفرستند. بعد از وصول آن را در حضور متهم ارائه کرده و مراتب آن را در صورت مجلس قید نموده و پس از امضاء متهم آن را در پرونده ضبط می‌نماید. استنکاف متهم از امضاء در صورت مجلس قید می‌شود و چنانچه اشیاء مزبور حائز اهمیت نبوده و ضبط آن ضرورت نداشته باشد با اخذ رسید به صاحبش مسترد می‌شود.»

ماده مزبور در تکمیل حکم ماده ۵۸۲ ق.م.ا تصویب شده و موارد قانونی موضوع ماده مزبور را بیان کرده است. ولی به نظر می‌رسد ضبط و توقیف مراسلات و... و درج آنها در پرونده باعث می‌شود علاوه بر قاضی، اشخاص دیگر از جمله وکلای طرفین و شاکی نیز از مفاد اسرار افراد باخبر شوند و به نظر می‌رسد این قسمت از ماده مخالف حریم خصوصی مربوط به حفظ اسرار می‌باشد.

ب) حریم خصوصی مخابرات

طبق تبصره ماده ۱۰۴ ق.آ.د.ک کنترل تلفن افراد جز در مواردی که به امنیت کشور مربوط می‌شود و یا برای احقاق حقوق اشخاص به نظر قاضی ضروری تشخیص داده شود، ممنوع است.

این تبصره در دو مورد اجازه نقض حریم خصوصی مخابراتی افراد را داده است:

۱- نقض حریم خصوصی در مواردی که به امنیت کشور مربوط می‌شود.

۲- نقض حریم خصوصی در مواردی که به احقاق حق مربوط می‌شود.

ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی برای کنترل مکالمات تلفنی افراد در غیر موارد مقرر در قانون (استراق سمع) که نوعی نقض حریم خصوصی مربوط به مخابرات می‌شود مجازات یک تا سه سال حبس و یا جزای نقدی شش تا هجده میلیون ریال تعیین کرده است.

نتیجه‌گیری

از توجه به مطالب مذکور در این مقاله چنین برمی‌آید که در حقوق ایران، چه در قانون اساسی و چه در قوانین عادی، به صورت صریح به مفهوم حریم خصوصی اشاره نشده است و چنین استنباط می‌شود که برخی از مصادیق آنچه که در اصطلاح به حریم خصوصی معروف است در برخی مواد مورد توجه قرار گرفته است.

مجموع احکام پیش‌بینی شده در این مواد نشان می‌دهد که قانونگذار اولاً تمامی مصادیق حریم خصوصی را به نحوی که در حقوق کشورهای غربی مورد توجه می‌باشد مدنظر قرار نداده است. ثانیاً حتی در آن قسمت که مدنظر قرار داده است حمایت‌های لازم، چه کیفری و چه مدنی، از آن به عمل نیاورده است.

نقص حقوق ایران در این زمینه را می‌توان در مواد ۶۴۸، ۶۹۴، ۶۹۸ و ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مشاهده نمود. بدین توضیح که در ماده ۶۴۸ فقط افشاء اسرار به وسیله اشخاص صاحب حرفه یا شغل را جرم دانسته و تکلیف افشاء اسرار توسط اشخاص دیگر را مشخص نکرده است. در ماده ۶۹۴ فقط از ورود به تهدید و قهر به منزل دیگران صحبت کرده است و تکلیف ورود بدون رضایت افراد را مشخص نکرده است و چنین به نظر می‌رسد که ماده ۵۸۰ ق.م.ا نیز فقط ناظر به مأموران دولت یا کسانی است که به نحوی مستظهر به حمایت و قدرت دولت هستند. در ماده ۶۹۸ مواردی را که افراد مطالب صحیحی را که مربوط به حریم خصوصی می‌شود منتشر می‌کنند جرم تلقی نکرده است و در ماده ۵۸۲ فقط از مأموران دولت صحبت کرده و تکلیف ارتکاب اعمال موضوع ماده به وسیله غیرمأمور دولت را تعیین نکرده است و نقص مهم‌تر آنکه در هیچ‌کدام از موارد مذکور حتی به امکان ایجاد مسئولیت مدنی برای افراد ناقض حریم خصوصی اشاره نکرده است.

منابع و مأخذ:

الف - فارسی

- ۱- انصاری، باقر، (۱۳۸۳)، حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

۲- به تاریخ ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۲، نمایندگان کشورهای اروپایی شرکت کننده در کنفرانس بین‌المللی حمایت از داده‌ها در شهر کاردیف طی بیانیه‌ای شدید علیه استفاده اجباری و سیستماتیک استفاده از داده‌ها که توسط اتحادیه اروپا مورد تصویب قرار گرفته بود هشدار دادند و گفتند این امر تجاوز آشکاری به حقوق اساسی تضمین شده به وسیله ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر خواهد بود. استدلال آنها این بود که در یک جامعه دموکراتیک هرگونه استفاده از داده‌ها برای اهداف مربوط به اجرای قانون فقط باید محدود به مدت معین و موارد ضروری باشد.

۳- آشوری، محمد، (۱۳۸۱)، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، (تهران: انتشارات سمت، چاپ هفتم).

۴- استعفاء وزیر دارایی فرانسه پس از انتشار گزارشی در روزنامه لیبراسیون صورت می‌پذیرد که نوشته بود وی علاوه بر آپارتمان مجللش در پاریس دو دستگاه خانه، دو آپارتمان و یک گاراژ در بیرون پایتخت فرانسه دارد. آرن لیتل خبرنگار بی‌بی‌سی در پاریس گزارش می‌دهد که آقای گیومر، همسر و هشت فرزندش در آپارتمانی در یکی از اعیانی‌ترین محلات پاریس زندگی می‌کنند و کرایه آن را مالیات‌دهندگان فرانسوی می‌پردازند. وزیر دارایی فرانسه خود را پسر یک کفاح کم‌درآمد معرفی کرده بود که دارایی قابل ملاحظه‌ای نداشت. آقای ژان پیر رافان، نخست وزیر فرانسه، یک روز به وزیر دارایی خود فرصت داده بود تا حقیقت را فاش کند. قرار است آقای گیمار با حضور در پارلمان فرانسه توضیح دهد چرا وی تصمیم گرفته است در آپارتمانی بزرگ زندگی کند و هزینه سالیانه تقریباً دویست هزار دلار آن را بر دوش مالیات‌دهندگان کشورش بیندازد.

۵- ابراهیم، یاد، (۱۳۵۲)، حقوق کیفری اختصاصی، جلد اول، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران).

۶- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۷۷)، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، (تهران: نشر دادگستر).

۷- هاشمی، محمد، (۱۳۸۳)، بررسی مفاهیم عدالت و انصاف از دیدگاه قانون اساسی جمهوری اسلامی، در: حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، زیر نظر دکتر محمد آشوری، (تهران: نشر گرایش).

ب - لاتین

- 1 - Andrew Ashworth, (1992), Principles of Criminal Law, (eds) Tony Honore & Joseph Raz. Clarendon Press. Oxford.
- 2 - Etienne Picard, The Right to Privacy in French Law, In: Protecting Privacy, edited by: Basils. markesinis, 1998, Clarendon Press Oxford).
- 3 - Guido Alpa, Protection of Privacy in Italian Law, In: Protecting Privacy, Edited by: Basils. Markesinis (1998. Carlendon Press Oxford).

- 4 - Maureen Spencer & John Spencer (2002) Nutcases, Human rights, Sweet & Max well.
- 5 - S.B. Neil, (1998), Privacy: A Challenge for the Next Century, In: Protecting Privacy, Edited by: Basils, Markesinis, Clarendon Press Oxford.
- 6 - www.freebies.weburb.net/newsservice/link/2871.
- 7 - www.bbc.co.uk/persian.25/2/2005.
- 8 - www.mbacpas.com/privacy.html